

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОСТЕЙ

Актуальність дослідження. У світі є багато різноманітних соціально-етнічних спільнот, які відіграють важливу роль у життєдіяльності суспільства. Всі вони відрізняються один від одного мовою, стилем життя, культурою, життєвими цілями, зовнішністю та іншими критеріями.

Етноспільні відносини можна охарактеризувати як взаємовідносини людей, що належать до різних соціально-етнічних спільнот. Етноспільні процеси мають глобальний характер, тому що більшість соціально-етнічних спільнот проживають у багатонаціональних державах. Головне прагнення людства на сьогоднішній день – запобігти виникненню етнічних конфліктів, які руйнують цілі нації, сприяють занепаду цивілізації, обумовлюють ворожнечу і війну між етносами. Уникнути цього можливо тільки за умов детального вивчення їхнього становлення, функціонування та тенденцій розвитку.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Серед українських науковців етнічна проблематика стає актуальною, і її розробкою займаються такі дослідники, як М. Шульга, О. Нельга, А. Пономарьов, Шумка М. та інші. У радянський період значний внесок у розробку теоретичних аспектів етнічності зробили такі вчені, як Ю. Бромлей, В. Козлов, М. Чебоксаров, Л. Гумелев та інші. Важливо зазначити, що в радянській і українській літературі виявилась обмеженість досліджень у вивченні етнічних спільнот. В. Козлов зазначає, що «розробка поняття етносу, або етнічної спільноти, ще недостатньо завершена... А в зарубіжній науці через загальну слабку розробленість там теорії етнічних спільнот проблеми їхньої класифікації в повному обсязі не ставлять» [4, с. 25].

Мета даної статті – розібратися у закономірностях розвитку етнічних спільнот та розкрити зміст таких термінів як «етнос» та «етнічні спільноти», «нація» і «народ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство, розвиваючись за загальними соціальними законами, розпадається на множину різних історично сформованих спільнот, які переплітаються одна з одною. Вони можуть складатися як з двох осіб, так і з цілого людства. Серед різноманіття спільнот необхідно виокремити етнічні спільноти, які об'єднані стійкими відносинами і соціальними зв'язками.

Т. Рудницька у монографії «Етнічні спільноти України – тенденції соціальних змін» пише, що старогрецька першооснова терміна «етнос» означає зграю, рій, групу, плем'я, народ. У науковій літературі це слово з'явилося на межі 18 та 19 сторіч.

Дискусії, пов'язанні з визначенням поняття «етнос», ще не завершені. Так Ю. Бромлей зазначає, що етнос є ядром етнічної спільноти: «При переселенні групи людей на нове місце не тільки вони самі, але й їхні нащадки тією чи тією мірою зберігають колишні відмінні етнічні властивості. Сукупність цих властивостей, що має особливу стійкість, і становить невід'ємне ядро етнічної спільноти – етнос» [1, с. 35], а ті властивості, які втрачає етнічна спільнота, становлять тільки зовнішню оболонку етносу – ядра.

Оригінальну концепцію етносів запропонував Л. Гумільов, у якому розвиток етносу визначається не соціальним, а біофізичними процесами. Людина є частина біосфери, що знаходилася під впливом трьох видів енергії: енергії сонця; енергії розпаду всередині землі; космічної енергії. Взаємодія цих енергій і створює етнос. «Етнос, – вважає Л. Гумільов, – це стійкий, природно сформований колектив людей, що існують як етнічна система, що протиставляє себе всім іншим аналогічним колективам, і що відрізняється своєрідним стереотипом поведінки, який змінюється в історичному часі» [6, с. 343]. Етнос у своєму розвитку проходить кілька фаз: піднесення, пікову фазу, надломну, інерційну. Найважливіші моменти в житті етносу – зміни фаз, коли відбувається ломка психологічних стереотипів.

Дуалістичні уявлення про етнос найповніше викладені у працях Ю. Бромлея. Суть цієї теорії полягає в тому, що етнос отримує нібито двоїсту (дуалістичну) природу – вузьку і широку. Заслугами дуалістичної концепції є, по-перше, широке поширення уявлення про етнос, як найголовніший об'єкт вивчення етносоціальної науки, а по-друге, одну з серйозних спроб теоретичного вирішення питання про відтворення етносу.

Ю. Бромлей визначає етнічну спільноту (етнос) як «стійку сукупність людей, що склалася історично певній території, яка має спільні особливості мови, культури, психіки, а також усвідомлення своєї єдності і відмінності від інших подібних утворень

(самосвідомості), яка зафіксована у самоназві (етнонім)» [2, с. 14]. На думку В. Козлова, етнічна спільнота – це «соціальний організм, який склався на певній території з груп людей, що вже мали або досягнули мірою розвитку господарських та соціально – культурних зв'язків спільної мови, рис культури та побуту, низки спільних соціальних цінностей і традиції, а також значного змішання різко відмінних расових компонентів» [5, с. 111].

Французький антрополог Ж. Денікер дає близьке для сучасного розуміння тлумачення етнічної спільноти. Він вважає, що під етнічними спільнотами слід розуміти племена, народи, нації, що відрізняються мовою, поведінкою. М. Вебер зазначав, що для етнічних спільнот характерна колективна віра у своє спільне походження і деякі спадкові властивості.

Етнічні спільноти мали різну форму – від первісного стада людей до сучасних націй. У кожній з цих форм відображено рівень розвитку і характер соціального виробництва, а також особливості взаємин і видів зв'язків у соціумі [2, с. 29].

Першим типом етнічних спільнот є плем'я, яке характеризується суспільністю діалекту, спільними релігійними уявленнями, обрядами та власними іменами. Тільки належність індивіда до племені перетворювала його у співвласника спільної власності, забезпечувала йому деяку частку виробленого продукту, право участі у суспільному житті.

Наступним типом етнічної спільноти є народність, яка характеризує докапіталістичне суспільство, тобто рабовласницький та феодалний історичні періоди. Держави об'єднували племена не тільки завдяки мові та культурі, а й у територіально-політичному відношенні, створювали певну спільність економічних, соціальних та інших інтересів. Відтак і сьогодні народностями називають людські спільноти, які виникли на основі злиття племінних об'єднань, передували націям і мали такі риси, як спільність мови, території, економічних і культурних зв'язків [3, с. 128]. Народність – це форма спільноти людей, що історично виникає зародоплемінною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Останнім компонентом схеми етнічних спільнот є нація. Нація – це сукупність людей одної національної приналежності. Нація утворюється на основі певного етносу, до якого приєднуються представники інших етносів, що живуть на одній території та пов'язані між собою певним типом соціально-економічних відносин. Нація – політично і державно організований народ.

Оскільки характерною рисою етнічної спільноти є здатність відокремлювати себе від інших, тобто дотримуватися антитези «ми» – «вони», то не будь-яка сукупність людей, яка має спільну культуру, є етнічною спільнотою, а лише та, яка усвідомлює себе як таку, тобто має етнічну самосвідомість [8].

Особливості етнічних спільнот: по-перше, етноси є найдавнішими природними людськими спільнотами; по-друге, етноси є індивідуальним, унікальним, неповторним феноменом. Вони відрізняються один від одного не лише за своєю формою, але і за змістом свого існування. І саме ця неповторність та оригінальність форм і змісту існування етносів робить людство таким різноманітним; по-третє, основними ознаками етносу вважаються спільне походження, мова, культура, територія, релігія, традиції; по-четверте, етногрупи постійно змінюються: одні революціонізують у наднаціональні спільноти (Європейський Союз), другі зникають внаслідок асиміляції, треті виникають під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів (численні групи мігрантів у країни ЄС та ін.) [7, с. 34].

Висновки. Етнічні спільноти відіграють важливу роль у формуванні громадського суспільства. Відмінність етнічних спільностей відрізняється від інших видів спільнот тим фактом, що вони створюються історично, незалежно від свідомості і волі людей.

Можна зауважити, що етнос як такий почав своє існування з племен, життя і діяльність яких були засновані на родових соціальних зв'язках. А з переходом до цивілізації, при якій на перший план вийшли не родові, а соціальні зв'язки між людьми, плем'я поступилося місцем іншому типу етнічної спільності – народу. З переходом до капіталізму виникають нації, у яких на перше місце виходять економічні відносини.

Література

1. Бромлей Ю. В. *Етнос и этнография*. – М., 1973. – 401 с.
2. Бромлей Ю. В. *Этносоциальные процессы*. – М., 1987. – 405 с.
3. Грехнев В.С. *Етноси як спільності людей / В.С. Грехнев // Філософія і суспільство*. – 1999. – № 4. – С. 123-140.

4. Козлов В. И. О классификации этнических общностей // *Исследования по общей этнографии*. – М., 1979. – 345 с.
5. Козлов В. И. О понятии «этническая общность» // *Советская этнография*. – М., 1967. – №2. – 354 с.
6. Кресіна І. О. До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року / І. О. Кресіна // *Політичний менеджмент*. – 2005. – №6 (15). – С. 3-6.
7. Сміт Ентоні. *Національна ідентичність* / З англ. пер. Петро Таращук / Ентоні Сміт. – К.: «Основи», 1994. – 224 с.
8. Шумка, М. Л. Феномен традиції як духовна основа формування модерної української нації / Михайлина Леонівна Шумка // «Суспільні науки XXI століття: перспективи та пріоритетні напрями досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 3-4 жовтня 2014 р.) – Дніпропетровськ: НО «Відкрите суспільство», 2014. – 120 с. – С. 84-88.
9. Шумка М. Л. Роль рідної мови в становленні української національної ідентичності / Михайлина Леонівна Шумка // *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 4. Одеса*. – 2015. – С.172-178.
10. Шумка М. Л. Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності / Михайлина Леонівна Шумка // *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал. Випуск 9. Одеса*. – 2016. – С. 180-198.
11. *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія* / Т.В. Гончарук, Н.В. Гнаевич, М.І. Гурик, О.М. Рудакевич, Р.Ю. Чигур, М.Л.Шумка; за ред. професора О. М. Рудакевича. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – 256 с.